

Rašid Durić

duricrasid@gmail.com

**HISTORIOGRAFSKA MONOGRAFIJA VERE KRŽIŠNIK BUKIĆ
CAZINSKA BUNA 1950.¹**

**THE HISTORIOGRAPHICAL MONOGRAPH BY VERA KRŽIŠNIK
BUKIĆ THE CAZIN REBELLION OF 1950 (CAZINSKA BUNA 1950.)²**

1.

Eminentna vrijednost monografije *Cazinska buna 1950*. Vere K. Bukić (treće izdanje, Sarajevo, 2013) jest da je ova knjiga meritum istine i pravice. Naslovljena knjiga posreduje faktotum vjerodostojne, općevaljane istine. Da bismo spoznali u kojoj je mjeri ta istina kompleksna, da su do nje vodili vrlo zamršeni putevi, da je istini prethodio spoznajni labirint od više stotina međuisključujućih i (a)logičnih dokumenata i svjedočenja, neophodno je ovu historiografsku istinu upravo kroz taj fokus disperzivnih i konfrontirajućih izvora ukratko sažeti, posebice kroz konfrontaciju ove historiografske istine u knjizi sa oficijelnom komunističkom istinom o Cazinskoj buni 1950. Ta zvanična istina, da se Bunom namjeravala srušiti FNRJ, plasirana je naime neposredno poslije navedene Bune i prešutno u javnosti duže od četiri decenije je prihvaćena kao neupitna. Ta je istina bila za javnost tabuizirana sve do sloma komunizma, sovjetskoga i jugoslavenskoga, sloma koji se vremenski podudara sa pojavom navedene knjige Vere K. Bukić, njenim prvim izdanjem 1991. godine.

Prema istini koju je plasirala KP i UDBA, Cazinska buna 1950. je bila *neprijateljska kontrarevolucija*, napad na državni sistem, pa je stoga navodno morala biti spriječena, ugušena silom. Navedenu, eminentno političku kvalifikaciju Bune kao *neprijateljske kontrarevolucije* ne poriče ne samo Vera K. Bukić već ni Kasim Mujagić, Dževad Sabljaković i Ahmet Čović, čije knjige sažimam u zasebnoj studiji, i njihovu sociološku, memoarsku i književnu istinu poredim s historiografskom monografijom – istinom Vere K. Bukić. Ono što je, međutim, presudno i bitno i suštinski zajedničko za monografiju Vere K. Bukić i za navedene autore je njihova jedinstvena ocjena, stotinama argumenata dokazana, da je Buna prvenstveno egzistencijalnoga socijalnoga i izvora i karaktera. U ovom pobijanju

¹ Tekst je prikaz knjige Vere Kržišnik Bukić *Cazinska buna 1950*. (Sarajevo, 2013).

² This text is a review of a book by Vera Kržišnik Bukić *The Cazin Rebellion of 1950* (*Cazinska buna 1950*), Sarajevo 2013.

generalne političke diskvalifikacije komunističke istine o Buni kao navodne opasnosti po komunistički režim bitno je markirati nespornu činjenicu – koju ne poriču ni sva četiri navedena autora – da je Buna jednim svojim dijelom podrazumijevala i politički cilj – rušenje komunističkoga režima. Oko tog također bitnoga cilja Bune saglasni su i navedeni autori, i osuđenici, i komunistička vlast. Problem je, međutim, u činjenici da je taj politički cilj Bune u ocjeni režima nerazmjerno preuveličan, da su KP i UDBA (politička policija) – narodski rečeno – muhu pretvorili u medvjeda. Upravo je dubok jaz između političke naivnosti seljaka i surove odmazde režima nad pobunjenicima jedna zapanjujuća činjenica, koja svakog neutralnoga čovjeka mora potresti. Kakva je to komunistička vlast sa njenom istinom koja rezultira tako drastičnom i surovom odmazdom režima? Režim se nije zadovoljio prijekim ubistvima desetine pobunjenika, raseljavanjem porodica, niti sa ukupno 4.175 godina robije za 278 osuđenika Bošnjaka i 19 osuđenika Srba, već je Cazinsku krajinu ekonomski izolirao gotovo cijelih četrdeset godina. U tom je smislu bizaran podatak ideološkoga lojaliteta komunista u činjenici da sve do osamdesetih godina nijedan vodeći savezni niti republički funkcioner nije posjetio Cazinsku krajinu.

2.

Historiografska istina Vere K. Bukić je u tome što je krucijalni politički cilj, tzv. *kontrarevolucija* (po ocjeni komunističkoga režima), sveden na istinsku, vjerodostojnu i neosporno objektivno minornu, gotovo zanemarivu mjeru, odnosnu na socijalnu pobunu. Naime, u općoj bijedi i oskudici, sa prijetećom i sa stvarnom gladi, ljudskom je biću najpreči biološki opstanak, pa je upravo iz jada neimaštine, zapravo iz krajnje bijede, suknuo plamen bune, ustankom protiv vlasti, da se i upotrebom oružja preživi. Vera K. Bukić rekonstruira ukupan stvarni život krajiškoga seljaka u prvih pet poslijeratnih partizanskih godina i argumentima ekonomsku eksploataciju seljaštva od komunista. Dokazuje političku prevaru seljaštva u sudjelovanju u vlasti, prevaru koja je bila uslovljena komunističkom ideologijom, ideologijom i idealom imovinske jednakosti po kojoj su tzv. “kulaci” (boljševički termin za imućnije seljake) stvarni neprijatelji u realizaciji navedenoga ideala komunizma u imovinskoj jednakosti ljudi. Riječ je o međustaleškom konfliktu tzv. proletera protiv bogatijeg seljaka, vlasnika zemlje: “kulak” je u ideologiji boljševizma i jugoslavenskoga komunizma unaprijed (tokom partizanske revolucije kroz tzv. AGITPROP) bio prezren od proletera i avangarde – KP – kao navodni klasni neprijatelj radništva, sa posljedicom neminovnog konflikta usljed nepomirljivosti komunističke ideologije (sa kolektivnim vlasništvom i ateizmom) i između sviklosti seljaka na svoje tradicionalne vrijednosti, posebice na privatno vlasništvo. Stoga je prema argumentaciji Vere K. Bukić Cazinska buna (i uopće niz pobuna u prvim

postpartizanskim godinama u FNRJ) bila neminovni socijalni “ventil” za konflikt kojem je uzrok staleško nepravedna i loša politika komunista. Buna je dokaz da je seljaštvo vrlo brzo spoznalo da je kao nosilac rata prevareno od komunista, da se komunisti bore za svoju vlast, a ne za ideal marksizma u ravnopravnosti svih staleža, sa pravednim učešćem seljaka u upravljanju društvom.

Osim ovih objektivnih anamneza u funkcioniranju postpartizanskoga društva FNRJ, zasebna je vrijednost monografije Vere K. Bukić u socijalno-ekonomskoj i političko-moralnoj argumentaciji prava seljaka na pobunu. Ovo pravo izvedeno je iz međunarodne socijalno-pravne prakse, iz historije seljačkih buna i iz savremene političke stvarnosti onih država u kojima su vladali diktatorski režimi. Pravo na socijalnu pobunu seljaka Cazinske krajine i Korduna autorica izvodi iz činjenice komunističkoga totalitarizma, odnosno njegove ukupne socijalne nepravednosti prema seljaštvu između 1945. i 1950. Ukupnu neravnopravnost seljaštva u komunističkom društvu u to vrijeme Vera K. Bukić potkrepljuje analizom i sažimanjem stotina dokumenata i svjedočenja stotina savremenika Bune. Karakteristične su u tom smislu zaključne ocjene u poglavlju *Pravo na socijalnu pobunu* na str. 524–525. Historiografski izvedeno pravo na socijalnu pobunu, sa argumentacijom nepravednosti režima prema seljaštvu, čini knjigu međunarodno referentnom i trajno aktuelnom. Smisao je naime svih historiografskih knjiga da objelodane istinu. Monografija Vere K. Bukić je u tom smislu bitan iskorak koji, uz istinu, inicira ostvarivanje pravice i pravde. Nije li pravda inicijacija slobode, koja je, uz poštenje i čestitost, za čovjeka najbitnija vrijednost? U tom smislu citiram suštinu ove argumentacije:

Cazinska buna 1950. je najjasniji primjer nemirenja seljaštva sa okovima teške eksploatacije koju mu je namijenila i provodila jugoslovenska država, makar i socijalistička država. (...) Buna je čin koji je objektivno težio održanju ljudskog dostojanstva seljaka (...) Cazinska buna je istorijski događaj od velikoga značaja i dubokoga smisla. (K. Bukić 1991: 526)

3.

U ovom članku koristim i prvo izdanje knjige (Sarajevo, Svjetlost, 1991) i u naslovu članka navedeno treće navedeno izdanje. Treće izdanje je objavljeno u Cazinu 2013. nakon što je izdavač zajedno sa autoricom knjige ustvrdio da je prvo sarajevsko izdanje u ratu 1993. izgorjelo u granatom pogodenom skladištu “Oslobođenja”. Reprint izdanje iste knjige (Ljubljana, 1993) je na tržištu bio rasprodan, tako da su to bitni razlozi objavljivanju navedenog trećeg izdanja. Treće izdanje je objavljeno bez izmjene u sadržaju prvog sarajevskog odnosno drugog – reprint ljubljanskog izdanja. Trećem izdanju

dodan je *Prolog* mr. Nermina Ogrševića, načelnika SO Cazin (VII–VIII), *Predgovor novom, dopunjenom izdanju* autorice knjige (IX–XII) i poglavlje *Cazinska buna 1950. – od istine ka pravdi* (str. 529–595). U tom poglavlju opisana je sudbina knjige i procedura izrade i usvajanja *Rezolucije za osudu masovnog kršenja ljudskih prava...*, sa hronologijom opisa procesa i sudionika procesa za političku i opću rehabilitaciju Bune i pobunjenika u posljednjih desetak godina. Ovaj proces rehabilitacije vodila je autorica knjige zajedno sa sudionicima i potomcima Bune u Cazinskoj krajini i Kordunu. U *Pogovoru* nalazimo kuriozne činjenice o anonimnim prijetnjama (telefonom i pismima) autorici u vrijeme njena pisanja knjige u Banjaluci, također i uskraćivanje prava na korištenje dijela strogo selektiranog arhivskog materijala o Buni u republičkom SUP-a u Sarajevu, i to u dva navrata ili pokušaja autorice, u godini 1990. i godini 1997, sa indicijom da je *dr. Mirsad Dino Abazović – prije rata (...) pomoćnik podsekretara SDB Republičkog SUP-a BiH (...) možda baš on stajao iza odbijanja Riste Bašića da mi odobri puni uvid u fond “Neprijateljski ispad” na Cazinskoj krajini 1950 (...) Upravo te okolnosti, posredno ili neposredno potvrdio je u obje svoje knjige. (...) Na moju sreću, bez obzira što se radilo u tom fondu o vrijednoj građi, što proizlazi iz obje knjige dr. Abazovića, njeno nekorištenje kako sam mogla konstatirati još 1991., za moje zaključivanje u knjizi nije bitno, a kamoli presudno, nedostajalo.*

U prednjoj ocjeni bitno je navesti priznanje Mirsada Abazovića da Veri K. Bukić *dio te građe naprosto nije bio dostupan*, te da će po njegovoj tvrdnji taj “sakriveni dio” arhiva biti dostupan javnosti i to prvi put u ovom obliku i obimu (...) u njegovoj knjizi “*Državna bezbjednost NR Bosne i Hercegovine i Cazinska buna 1950.*”, Sarajevo, 2009. (K. Bukić 2013: 536, 537).

4.

Vera K. Bukić dokazala je kako je komunistička ocjena o Cazinskoj buni kao *kontrarevoluciji i ataku na komunistički sistem* motivirana legitimnom odbranom vlasti i države, ali da je ta kvalifikacija Bune bila netačna i brzopleta, budući da je riječ o klasičnoj buni socijalno-egzistencijalnoga karaktera. Također je dokazala da je režim u gušenju Bune primijenio po međunarodnom pravu nelegitimne i protupravne mjere sa rigoroznim osudama, sa osudama kojima su uzurpirana i prekršena građanska prava garantirana međunarodnim pravnim normama i konvencijama. Potpisnik tih konvencija bila je i FNRJ prije ili neposredno pred Cazinsku bunu 1950. (up. K. Bukić 1991: 523, 524). Naprijed navedeni duboki jaz između političke naivnosti i nagona za opstanak u seljaka, na jednoj strani, te drastične odmazde režima, na drugoj “tezulji pravde”, zasigurno je i generator i poanta navedene monografije. Ujedno je to i geneza motiva nastajanja ove knjige,

također i fokus moralne savjesti autora, i solidarizacija čitatelja sa autorom. Neutralnoga čovjeka naime upravo muka spopada pred navedenim jazom između političke naivnosti seljaka i drastične odmazde komunista, pogotovu usljed stotina dokaza realnoga, razumljiva dubokoga nezadovoljstva seljaštva komunističkom vlašću u prvim poslijeratnim godinama. Opravdanost nezadovoljstva seljaka vlašću Vera K. Bukić promišlja ne samo kroz naprijed navedeni staleški socijalno-politički sukob avangarde komunista u proletarijatu protiv seljaštva već i kroz neminovni sudar vrijednosti komunističkoga društva sa tradicionalnim vrijednostima seljaka. Riječ je o istinski dubokim i međusobno isključivim vrijednostima, posebice u domenu vlasništva i ateizmu komunizma. Riječ je o vrijednostima smisla i sadržaja ljudskoga življenja, sa neminovnim konfliktom između avangarde proletarijata – komunista i seljaka. Taj je jaz u vrijednostima bio tako dubok da je morao dovesti do pobuna seljaka u postpartizanskom jugoslavenskom društvu: **Cazinskom bunom – najkrupnijom sramotom komunističke političke povijesti u Jugoslaviji poslije Gologa otoka.** U ovom širem, vrijednosno konfliktom kontekstu taj famozni, zakonom legitimirani otkup poljoprivrednih proizvoda od seljaka bio je zapravo samo vršak ogromne sante leda – onaj vidljivi generator dubljih, ali u tadašnjoj javnosti nevidljivih sadržaja nezadovoljstva seljaštva, nezadovoljstva koje je producirano politikom komunista u forsiranju proletarijata i kroz marginaliziranje seljaštva u stvaranju i upravljanju u socijalističkom društvu. Seljaci su uvidjeli da je komunistički režim u svojem egoizmu u raspodjeli vlasti izdao njih kao ratne saveznike, a time je izdao i ideale NOB-a i revolucije. Takvom politikom u prvim postpartizanskim godinama dospjelo se u socijalno-političku pat-poziciju u kojoj su seljaci usljed opće društvene neravnopravnosti imali legitimitet socijalne pobune, a režim legitimitet svoje odbrane.

5.

U historiografskoj anamnezi postpartizanskoga društvenog sistema Vera K. Bukić promišlja i sabire sve uzroke ove pat-pozicije: u segmentima i totalu, razborito, racionalno, neutralno, desubjektivizirano, neopterećena ideologijom komunizma, ni građanskim vrijednostima, niti tradicionalnom kulturom seljaštva, distancirano, narodski rečeno “operisana” od bilo koje ideologije. Ovu vrijednosnu neutralnost autorice markiram usljed činjenice da smo na Balkanu svikli da su historijske knjige bitno suodređivane ideologijom aktuelne vlasti, odnosno ideologijom pobjednika nakon rata. Neutralnost – argument objektivnosti i čestitosti autorice – ilustriram njenim razobličavanjem laži vodećih moćnika u vrijeme Bune – Milovana Đilasa i ministra SUP-a Bosne i Hercegovine Uglješe Danilovića. Riječ je o komentaru izjava ovih ličnosti. Naime, četiri decenije poslije Bune Đilas,

navodno, *ne zna ništa* o odluci za raseljavanje, a ministar SUP-a BiH pretpostavlja da se *možda radilo o propisima o izolaciji*. Na takve laži Vera K. Bukić reagira ocjenom da je *teško vjerovati da oni 1950. godine nisu znali tačno ko i kako je donio takvu odluku. U svakom slučaju, ona je nastala, obzirom na potpuno osvjedočen metod rada države, u udbovsko-partijskoj komunikaciji na relaciji Sarajevo – Beograd (Pucar – Danilović – Ranković) – uz saglasnost Tita.* (K. Bukić 1991: 523)

Uzurpiranje temeljnih građanskih prava nad osuđenima Bune Vera K. Bukić argumentira povredom međunarodnoga prava i konvencija o osnovnim i garantiranim ljudskim pravima, dokazima politički dirigiranog procesa isljeđivanja, osuđivanja i donošenja krivičnih presuda pobunjenicima, dirigiranih i unaprijed pripremljenih od Udbe i KPJ. Ovdje je riječ o jednom pravnom i politički vrlo delikatnom, djelimičnom ili potpunom historiografskom delegitimiranju presuda Vojnoga suda osuđenima, o historiografskom delegitimiranju dokumentima dokazanog prethodećeg, partijskog i udbovskoga utjecaja na presude Vojnog suda. Riječ je o historiografskim dokazima (ne)zakonite, politički dirigirane koordinacije ukupnog procesa suđenja: sve od sastavljanja optužnica do presuda, *bez dokaznoga postupka*. Ovu uzurpaciju prava, ili protupravno prisvajanje nadležnosti Vojnoga tužilaštva i Vojnoga suda od političara Udbe i KP, Vera K. Bukić argumentira analizom svih osam sudskih procesa, odnosno brojnih dokumenata Vojnoga suda i svjedočenjem savremenika Bune. Za argumentaciju ove historiografski dokazane uzurpacije prava izdvajam krucijalno svjedočenje aktuelnoga vojnoga tužitelja Albina Šibenika. Svjedočenje partijsko-udbovskoga dirigiranja sudskim procesom u Cazinskoj buni:

Pravosuđe bilo je u službi Države, pošto je Država bila partijska. Dokaznoga postupka nije bilo jer su pobunjenici sve priznavali i teretili se, ali još posebno zbog toga jer je Udbe imala takve postupke da će optuženi imati koristi ako kaže istinu. Enver Krzić bio je pomoćnik javnog tužioca BiH, ali je zadužen za istragu u odjeljenju Udbe. Faktički, optužnice su drugi pripremali, vjerojatno nijednu nisam pisao ja. Bio sam predstavnik države. (...) Sam postupak bio je ishitren. Dosta toga je, inače, rađeno od klipa. Presuda je bila uglavnom prepisana iz optužnice.

Ako je po Veri K. Bukić ispoštovan kakav-takav zakonski postupak u osuđivanju pobunjenika, za akt protjeravanja porodica pobunjenika, naprotiv, nije bilo *nikakva uporišta u jugoslovenskim zakonima (...) već je to bila partijska direktiva, čijoj se operacionalizaciji pristupilo bez ikakve podloge.* (oba prednja citata u: K. Bukić 1991: 499, 500, 523)

Krajnji je smisao naprijed navedenih činjenica u historiografskoj “demontaži” Cazinske bune kao političke konstrukcije komunističkoga režima, u historiografskoj demontaži njene navodne protukomunističke *kontrarevolucije* u njen stvarni egzistencijalni socijalni sadržaj i smisao. U toj “demontaži” zapravo je najveći doprinos ove monografije. Zahvaljujući demonstriranoj, upravo demostenskoj uvjerljivosti demontaže navodne političke u stvarnu socijalnu bunu, ova monografija ima inicijalnu znanstvenu snagu za sveukupnu rehabilitaciju Bune, osuđenika i njihovih potomaka.

6.

U cjelini gledano, u ovoj je monografiji riječ o iznimnoj disciplini uma i strahovitoj radnoj energiji autorice koja je upravo Argusovim očima i dubinskim poniranjem u ljudsku svijest vjerodostojno dekonstruirala magmu istinskoga ukupnoga života i načina funkcioniranja komunističkoga sistema u prvim postpartizanskim godinama uzrocima ustanka seljaka protiv sistema komunizma, pritom poput hirurga skalpirajući samu srž socijalnih konflikata, konflikata čije dubine i neminovnosti u prvim poslijeratnim godinama nisu bili dovoljno svjesni ni seljaci, niti vrh Partije. U tom je smislu karakteristično svjedočenje Vide Tomšič, *jedne od vodećih jugoslavenskih političkih ličnosti: počinjemo shvaćati da je greška zapravo u politici samoj. Nakon obilaska instruktorskih grupa gotovo čitave Jugoslavije, prilazi se tada i promjeni te same politike u pogledu agrara i sela, pa se uskoro zaista ukida omrznuti kolektivni otkup i napušta agrarna kolektivizacija sela* (1952-1953). (K. Bukić 2013: 512)

Historiografija je u ovoj monografiji bitan oslonac i orijentir koji vodi od istine ka pravdi. Koliko je taj put mukotrpan, postali smo svjesni tek nakon propasti komunizma. Pravda i pravica božanskoga su izvora: kakogod je čovjeku Bog neophodan, jednako mu je potrebno osjećanje i poštovanje pravde i pravičnosti – oslonca bez kojeg bi njegov život bio obesmišljen. Pokušajte iz činjenica u ovom članku sebi sastaviti, spojiti prividno nespojive sadržaje i (protu)argumente za razloge koji su doveli do Bune; spojiti ih i time razumjeti prevarene, ponižene, lahkovjerne, od političara i autoriteta zavedene seljake, seljake ponižene od vlasti, u strahu od gladi za svoj goli život, a na drugoj strani avangardu komunista sa iskrenim idealistima i arogantnim karijeristima, koji su također izloženi dubokom strahu od rušenja njihovih ideala za koji su u ratu ginuli, komunista čiji je ideal bio ljudska jednakost kroz izgrađivanje besklasnog društva, sa ciljem općega dobra kroz materijalno-imovinsku jednakost svih ljudi: ideala koji je u zbilji neostvariv, ideala usljed kojeg je srušen, propao komunizam

početkom devedesetih, u tek nastajućoj državi FNRJ koja krvari u prvim postpartizanskim godinama još nezavršena bratoubilačkoga rata. Sastaviti svoju istinu o Cazinskoj buni 1950. usljed svega toga vrlo je zahtjevan napor uma, pameti, poštenja i pravednosti. *Ako se historiji uopće može priznati neki viši smisao, to su njene patetične stranice koje opisuju kalvariju onih heroja koji su zamislili ideal čovjeka kakav bi on trebao da bude i po tome ocrnali pojam centra inteligentne svijesti o sveukupnosti života na zemlji.* (Miroslav Krleža, *Magistra vitae: Historijske teme*, Sarajevo, 1985, 9)